

שפירא-מאניה

מייקל פרס

בשנת 1883 הופיע בלונדון סוחר עתיקות מירושלים, מוזס שפירא שמו, ובידו 15 רצועות עור שלדבריו היו גרסה קדומה לספר דברים. המומחים שבחנו את כתב היד קבעו עד מהרה שהוא מזויף, וכעבור שנים אחדות נעלמו הרצועות ולא נמצאו עוד. מעת לעת טוענים חוקרים כי כתב היד היה אותנטי; לאחרונה פרסמו שני חוקרים טענות ברוח זו שזכו לתהודה רבה, ויש להן השלכות מרחיקות לכת על חקר המקרא. אלא שבהיעדר הרצועות, הטענות האלה בעייתיות ביותר, והן אינן מייחסות משקל מספיק לרקורד המפוקפק של שפירא

אוגוסט 2021

חודש מרץ האחרון הציג **הניו יורק טיימס** לקוראיו את סיפורו של מוזס שפירא^[1], סוחר עתיקות מירושלים, שהופיע בלונדון בשנת 1883 ובידיו 15 רצועות עור שלטענתו היו גרסה קדומה לספר דברים, ואולי אפילו העותק המקורי של משה רבנו. לדבריו רכש את הרצועות חמש שנים לפני כן, מבדואי שמצא אותן במערה בעברו המזרחי של ים המלח. המוזיאון הבריטי התעניין ברכישת כתב היד תמורת סכום שעל פי הדיווחים הגיע למיליון ליש"ט (יותר מ-120 מיליון ליש"ט לפי ערך המטבע כיום), ושכר מומחה - כריסטיאן דוד גינצבורג - כדי שיבחן את הרצועות. הציבור בבריטניה יצא מגדרו והתגודד סביב ארון התצוגה במוזיאון הבריטי, בניסיון לזכות ולהציץ בממצא. אבל בדיוק כשנדמה שהמוזיאון אכן יקנה אותן הופיע המזרחן הצרפתי הדגול שארל קלֶרְמֶון-גֶנו, אויבו המושבע של שפירא. מבט חטוף ברצועות הספיק לו כדי להכריז שמדובר בזיוף, וכל שאר החוקרים, לרבות גינצבורג עצמו, הסכימו איתו במהרה. שפירא נמלט מלונדון בבושת פנים, איבד את שפיותו ונדד ברחבי היבשת במשך חצי שנה, ולבסוף התאבד במלון ברוטרדם. כעת מגיעה אחרית הדבר המפתיעה: חוקר טוען כי ייתכן שרצועות העור היו בעצם אותנטיות וכי היו להן השלכות מרחיקות לכת על חקר המקרא.

הקווים הכלליים של הסיפור, שאותו גולל ה**טיימס** כפי שסופר לעיתים קרובות כל כך, נכונים ביסודם. אבל הפרטים - אולי כמתבקש בסיפור על זייפנות - רצופים שגיאות וספקולציות, ומפשטים את הנרטיב כדי לעשותו דרמטי יותר. עיתוני התקופה הם שהעניקו לסיפור נופך סנסציוני כאשר רמזו שייתכן כי מקורו של כתב היד עוד בימי משה (שפירא עצמו, שהיה בקיא גם במנהגי הכתיבה הקדומים וגם בחקר

המקרא המודרני, טען שייתכן כי המגילות הועלו על הכתב מאות שנים אחרי ימי משה, בסביבות שנת 600 לפני הספירה). עיתונאים בני התקופה היו כנראה אחראים גם לטענה ששפירא דרש מיליון ליש"ט תמורת כתב היד. הסתייגויותיו של קלרמון-גנו, לעומת זאת, היו מבוססות היטב, עד כדי כך שחוקרים רבים אחרים הגיעו באופן עצמאי למסקנה שהרצועות זויפו. שפירא לא איבד את שפיותו מייד לאחר התקרית, ולמעשה מכר למוזיאון הבריטי כתבי יד אותנטיים מראשית העת החדשה לא פעם אחת אלא פעמיים - השנייה אירעה חודשים לאחר דחיית רצועות העור שעליהן ספר דברים.

הסיפור, כפי שהוא מסופר בדרך כלל, גם מתעלם משאר הקריירה של שפירא. האיש לא הופיע משום מקום אלא התפרסם עוד קודם, ואפילו נודע לשמצה, כמי שעסק יותר מעשור במכירת ספרים ועתיקות בירושלים, שם מכר אלפי עתיקות מזויפות. במשך מחצית משנות השבעים של המאה התשע-עשרה הוא הציג בחנותו בירושלים כאלפיים כלים ופסלי חרס "מואביים", והצליח למכור כ-1,700 מהם לממשלת גרמניה שביקשה להציגם במוזיאון המלכותי בברלין. גם אלה היו כולם מזויפים. שפירא אמנם מכר מאות כתבי יד אותנטיים מימי הביניים ומראשית העת החדשה, אבל רכש אותם בדרכים מפוקפקות: אף שבפועל היה יהודי שהתנצר, הוא טען שהוא רב כדי לשכנע קהילות יהודיות בתיומן למכור לו מגילות תורה, או פשוט שיחד פקידים כדי שיעזרו לו ליטול אותן בכוח. נראה שזייף בעצמו לפחות כתב יד אחד, והפיץ שקרים על אחרים. בין הפריטים יוצאי הדופן שמכר בחנותו לאורך השנים היו, לדבריו, כתובת שהקים משה כדי לציין את כיבוש מואב; קלף שתיאר את אלילי המואבים; וכתב יד של ספר ירמיהו מימי ישוע.

וזו לא הייתה הפעם הראשונה שבה חוקר טען כי כתב היד של ספר דברים ששפירא ניסה למכור הוא אותנטי. נראה שכמעט מדי עשור מתייצבים חוקרים, עיתונאים ושאר שוחרי התחום וטוענים שכתב היד של שפירא היה למעשה אותנטי - או לפחות שמן הראוי "לפתוח מחדש" את "התיק", כאילו הייתה זו חקירה פלילית.^[2] אולי מרגש יותר לדמיין חוקר בודד הקורא תיגר על הקונצנזוס, אבל לעיתים נדירות בלבד זה המקרה. אפילו השנה הופיעו שניים כאלה: עידן דרשוביץ ורוס ניקולס פרסמו שניהם ספרים שטוענים כי רצועות העור היו למעשה כתבי יד עתיקים מקוריים.^[3] היו מי שצימדו בעבר באותנטיות של הרצועות והעריכו כי הן בנות כאלפיים שנה, אך דרשוביץ וניקולס הרחיקו לכת: דרשוביץ מעריך כי מקורן של הרצועות בסוף עידן הברזל (תקופת בית ראשון), ואילו ניקולס - שפרסם את ספרו מחוץ להקשר אקדמי - מציע שבידינו הגרסה המקורית של משה לספר דברים. כיצד ראוי לשפוט את הטענות הללו?

בתמצית, נאמר שהן בעייתיות מאוד. על כל אחת מרצועות העור נחרטו בהקפדה קווים בסמוך לקצה כל טור כדי שישמשו כשוליים, אבל כותב הטקסט התעלם מהם בדרך כלל. הכֶּתֵב עצמו כולל צורות אות שחלקן מופיעות על כתובות מתקופת הברזל, חלקן - על מטבעות יהודיים מאות שנים אחר כך, וחלקן לא נראו מעולם לפני כן. גם השפה היא צירוף של עברית מקראית ומאוחרת יותר, לרבות שלל מאפיינים דקדוקיים שהיו נפוצים במיוחד דווקא בעברית של המאה התשע-עשרה.^[4]

דרשוביץ מציג ראייה חדשה וחשובה, טקסט שלטענתו היה הניסיון המקורי של שפירא לפענח את כתב היד של ספר דברים; אבל הוא אינו מקדיש די זמן לשקילת שלל הפרשנויות החלופיות האפשריות (אולי היה זה חלק מניסיונו של שפירא לתכנן את הזיוף? אחד מבין כמה עותקים שהכין? או שמא שפירא ביקש להראות בדיעבד את ניסיונות הפענוח שלו כביכול, שנפלו בהם "שגיאות"?). בסופו של דבר, כאשר בוחנים אותנטיות של כתבי יד מבקשים לנחש מה זייפנים היו עושים או מה היו נמנעים מלעשות. כך נהגו בעשור האחרון חוקרים מובילים רבים של העת העתיקה כשבחנו עתיקות אחרות שמקורן לא ברור (למשל הבשורה על אשתו של ישו, או פרגמנטים ממגילות ים המלח שנרכשו לאחרונה בידי מוזיאון התנ"ך בוושינגטון ומוסדות אחרים). כולם הפסידו במשחק הזה: חוקרים ממעיטים דרך קבע בהערכת יכולותיהם של זייפנים, או פשוט טועים בניחושים.^[5] ובינתיים אפילו דרשוביץ וניקולס, אף שהם מציגים כמה מן התיאורים המפורטים ביותר לפרשיית ספר דברים, מתייחסים באופן חלקי ביותר לקריירה המוקדמת של שפירא.

אבל הבעיה הגדולה ביותר קשורה בנטל הראיה. במחקר האקדמי, כמו בתחום המשפט, חיוני להבין מי נדרש להוכיח מה. במקרה זה התגבשה בשנת 1883 תמימות דעים שלפיה מגילות העור זויפו; פירוש הדבר הוא שהנטל הוא על מי שרוצה להוכיח כי כתב היד היה אותנטי. והנטל הזה כבד היום כמעט עד בלי נשוא, מסיבה אחת עיקרית: רצועות העור נעלמו לפני כ-130 שנה (ידיעותינו לגבי הטקסט מקורן בעיקר בתעותקים ובתרגומים שנעשו ב-1883). כמו בכל מקרה אחר של מסמך מפוקפק, בלי רצועות העור עצמן קשה מאוד ואף בלתי אפשרי להוכיח את האותנטיות שלהן (ולמרות זאת, דרשוביץ וניקולס מציגים שניהם מהדורה ביקורתית של כתב היד).

בשנת 1883 הדעות לגבי שפירא עצמו היו חלוקות. היו מי שראו בו התגלמות סוחר העתיקות (או הזייפן) חסר המצפון; אחרים ראו בו פתי אומלל. אבל הייתה הסכמה כללית על כך שכתב היד מזויף. מה השתנה מאז? מדוע עובדות הפרשה נראות היום מבולבלות כל כך?

השינוי נובע בחלקו מעצם חלוף הזמן. דמויות המפתח מתו, הזיכרון הציבורי דהה, פרטי האירוע נשכחו. אנשים, אפילו החוקרים שבהם, כבר אינם מכירים היטב את שאר הקריירה של שפירא: הם אולי מודעים באופן מעורפל כלשהו לקיומם של חרסי מואב, אבל לרוב אינם מכירים את כל שאר הפריטים המזויפים הרבים שניסה למכור או את הבדיות שהמציא לגביהם. סיפורו של שפירא מסופר בדרך כלל מיד שלישית או רביעית, והתוצאות מרושלות כצפוי, כפי שקרה גם לי כשניסיתי לצלול לנושא לראשונה לפני שבע שנים.^[6]

משהו היה צריך למלא את החורים שנפערו בזכרו הציבורי של שפירא. ה"פתרון" המפתיע לכאורה היה רומן פופולרי צרפתי שפורסם בשנת 1914. אומרים שאת ההיסטוריה כותבים המנצחים. ב-1883 שפירא הפסיד; המנצחים היו אז חוקרים כמו קלרמון-גנו שזיהו את הזיוף, והם אלה שסיפרו את הסיפור.^[7] אבל ההיסטוריה גם נכתבת מחדש שוב ושוב, ובמקרה של שפירא היה זה נוח ביותר כשבתו הצעירה, מריה, נעשתה סופרת ידועה ויכלה לשכתב את ההיסטוריה, פשוטו כמשמעו.

תחת שם העט מרים הרי כתבה מריה שפירא פרו סדרת רומנים ביוגרפיים ובהם תיאורים בדיוניים של ילדותה בירושלים. דמותה ברומנים הללו נקראת ציונה. הידוע שבהם, **בת ירושלים הקטנה**, מתמקד בפרשיית הרצועות של ספר דברים.^[8] מאחר שנכתב שלושים שנה לאחר האירועים שהוא מתאר, ובידי בתו של שפירא, שהיתה נערה בעת שהתרחשו, הספר ודאי אינו יכול לשמש מקור למידע היסטורי אמין וחסר דופי. שפירא כפי שמציגה אותו מרים הרי - הוא מכונה שם "ויליאם ט' בנדיקטוס" - איננו אדם חף מפגמים: הוא בוגד באשתו ונוטש את משפחתו לתקופות ארוכות, מסוג הדברים שעשויים להטריד את בתו. אבל בנדיקטוס גם אוהב את הבת שלו ומבקש את אושרה - הוא חולם למכור את כתב היד של ספר דברים ברווח גדול לא כדי להתעשר בעצמו, אלא למען שתי בנותיו. הרי גם מתארת אותו עמל ללא הרף על תעתוק של ספר דברים, ולא על זיפו. לפי תיאורה, אחד ממכריו, פרופסור הרטוויג מברלין, לוחץ עליו להפיק רווח גדול עוד יותר; להרטוויג יש ניגוד אינטרסים ברור בקביעת המקוריות של כתב היד, שכן בנדיקטוס מתכנן להשתמש בחלק מן הרווחים כנדוניה לחתונת בתו עם בנו של הרטוויג. בסופו של דבר בנדיקטוס מאבד את שפיותו, נודד במשך חודשים ברחבי אירופה ומתאבד לאחר שהנבל, מְרָל-ואנו (שמו הבדיוני של קלרמון-גנו הוא מסווה דק במיוחד), מוקיע את רצועות העור כזיוף.

יסודות העלילה הטרגית הזאת כבר הונחו בעבר. מייד עם מותו של שפירא פרסם העיתון *Journal de Genève* הספד שהציג את שפירא כאָב מסור, והתעקש שקלרמון-גנו הוא שהרג אותו כאשר האשים אותו בזיוף והוביל אותו בסופו של דבר לידי "טירוף הדעת".^[9] אבל **בת ירושלים הקטנה** מספק הרבה יותר מזה: הוא מציג נרטיב שלם, בלבוש רומנטי מושך ורצוף פרטים שאי-אפשר לאמתם, ומתוכו בוקע שפירא כגיבור טרגי. הנרטיב החדש הולם את הסטריאוטיפ האקזוטי של ירושלים במאה התשע-עשרה ושל עליית הארכיאולוגיה שם: עיר זרה ומסוכנת, עתירת הרפתקאות ודמויות ססגוניות. במאמר שפרסם לאחרונה **הניו יורק טיימס** מוצג קלרמון-גנו כ"ארכיאולוג צרפתי הרפתקן ורברבן", תיאור שמזכיר את סרטי אינדיאנה ג'ונס יותר מאשר את המציאות.

שפירא זכה לאהדה גם משום שנתפס כקורבן אנטישמיות. רבים, ובהם דרשוביץ וניקולס, התייחסו לקריקטורה ידועה לשמצה שהתפרסמה ב-1883 בעיתון ההומוריסטי הבריטי **פאנץ'** ובה מופיע שפירא, עם אף מעוקל סטריאוטיפי, לאחר שנלכד בידי גינצבורג הגיבור. אבל גם כאן אפשר לראות עד כמה גסה היא ההבנה הכללית של הפרשה. קריקטורה אחת, בולטת או מטרידה ככל שתהיה, אינה מעידה על אנטישמיות רווחת כלפי שפירא, אבל מקדמי הרעיון הזה אינם מציגים ראיות נוספות. אף ששפירא עורר בימיו רגשות אנטי-יהודיים מסוימים, הם היו מוגבלים בהיקפם וכללו חשדנות כלפי מומרים יהודים לנצרות, או מומרים באופן כללי. ובסיפור הזה שפירא לא היה המומר היהודי היחיד; גם גינצבורג היה יהודי מומר, וכגיבור הקריקטורה **בפאנץ'** הוא בהחלט אינו מוצג בסטריאוטיפים אתניים שליליים.

למעשה, הראיות שבידינו מעלות שהתגובות העוינות ביותר לשפירא, הן במאה התשע-עשרה הן במאה העשרים, הגיעו בעצם מצד יהודים. כפי שכותב יורם סבו, הם ראו בשפירא משומד, בוגד.^[10] הביבליוגרף אפרים דיינרד, למשל, שהיה רכלן ידוע, הפיץ במאה התשע-עשרה שמועות על "המשומדים" שפירא וגינצבורג ותיאר אותם במונחים מרושעים.^[11] במאה העשרים היו אלה חוקרים יהודים כמו משה

גושן-גוטשטיין ואוסקר רבינוביץ' שתקפו בחריפות גם את שפירא וגם את מי שטענו כי מגילת ספר דברים שלו הייתה אותנטית.^[12] מנגד, מרבית הנוצרים האירופיים בני המאה התשע-עשרה יצאו מגדרם בניסיון לנקותו מאשמה.

אבל בסיפור על השתנות העמדות כלפי שפירא, הדמות החשובה ביותר היא אולי נער בדואי בשם ג'ומעה מוחמד ח'ליל משבט תעמרה. בשנת 1946 או 1947 הוא ודודניו רעו כבשים ועיזים בצוקים שלחופו המערבי של ים המלח, סמוך לאתר העתיק קומראן. לפי הסיפור חיפש ח'ליל אחר עז אובדת, זרק אבן למערה ושמע משהו מתנפץ בפנים. כעבור יומיים נכנס למערה אחד מדודניו, מוחמד אחמד אל-חמד (המכונה א-דיב, "הזאב"), והוציא מן הכדים שנשמרו בה את המגילה הראשונה מבין מגילות ים המלח המפורסמות.

תהילת התגלית החדשה השפיעה על כל מה שנקשר בה, לרבות על רצועות העור של שפירא. סיפור הגילוי עצמו - בדואי במערה סמוך לים המלח - הדהד כמובן את הסיפור שסיפר שפירא על מגילת ספר דברים שלו, עד כדי כך ששלמה צייטלין, חוקר רב זכויות בעצמו, התעקש שמגילות ים המלח אינן אלא עוד זיוף ברוח זה של שפירא.^[13] אבל העניין לא הסתכם בכך. עד לתגלית של הבדואי משבט תעמרה, ספר דברים של שפירא - אילו היה אותנטי - היה נחשב קדום במידה מחשידה לעומת כל כתב יד מקראי אחר; ואילו כעת היו בידינו לא רק כתבי יד עתיקים, אלא כאלה שדמו מכמה בחינות לרצועות העור של שפירא.

אמנם התברר כי נקודות הדמיון הללו שטחיות בלבד, אבל לא זה היה העיקר. הנקודה המרכזית היא שמכיוון שהחיפוש אחר כתבי יד עתיקים פופולרי תמיד, ובפרט החיפוש אחר עותקים קדומים ככל האפשר של המקרא, היה זה בלתי נמנע שספר דברים של שפירא יזכה שוב בתשומת לב.

שפירא נעשה מאז נושא לתוכניות תעודה בטלוויזיה וברדיו, ובהמשך לתפקידו בספרה של מרים הרי כיכב גם כדמות פופולרית ברומנים היסטוריים.^[14] קבוצה של משוגעים לדבר, שנוהגים לקרוא לעצמם Shapira-maniacs, שוקדת בכפייתיות על דליית פרטי פרטים מחייו של שפירא ומפרשת ספר דברים ופועלת לנקות את המוניטין שלו, או את זה של כתב היד של ספר דברים, או את שניהם. כיום שפירא הוא אגדה, וספר דברים שלו הוא הגביע הקדוש. "החלום שלי", סיפר דרשוביץ לטיימס, "הוא שיום אחד יקראו [לרחוב הירושלמי הקרוי על שם קלרמון-גנו] רחוב וילהלם מוזס שפירא".

הפעלתנות הזאת הביאה עימה השפעות לוואי לא צפויות. אורי כץ, פרופסור ירושלמי, החל בשנות השבעים לאסוף פריטים מזויפי שפירא. לאחר שנתקל בכמה "חרסי מואב" על גג בית בירושלים, עורר כץ עניין מחודש בזיופים הללו.^[15] לדבריו, ייחודו של שפירא היה כישרונו היצירתי, יכולתו לבדות עולם מואבי שלם.^[16] כץ ואספנים אחרים (כמו שולמית לפיד, שבצמחה חיברה רומן על שפירא) החלו להתמקד בסדרה של ראשי אבן מסוגננים, גבריים בדרך כלל, לעיתים קרובות משופמים, כוכב על מצחם, ועליהם כתובות ביוונית או בלטינית או בעברית עתיקה.

אבל הנה הקושי: אין ראיות לכך ששפירא מכר אי פעם את אחד הראשים הללו, לא כל שכן זייף אותם בעצמו. ראשי אבן מזויפים כמעט אינם נזכרים במקורות בני זמנו, והמוכר היחיד ששמו נקשר בהם הוא אדם אחר. עשרות שנים לאחר מותו של שפירא, בשנת 1943, דיווח תיאודור מייזלס, עיתונאי בפלסטין

פוסט, שקבוצת ראשים כאלה נמצאה במערה סמוך למוצא ולקאלוניה, מערבית לירושלים.^[17] הוא סיפק תיאור מופר של פסלי ראש מאבן, חלקם משופמים, חלקם מעוטרים בכתובות. מבחינת מייזלס היה הגילוי עדות לבית מלאכה של זייפן שננטש לפני שנים. אבל אין לו כל קשר ידוע לשפירא, ואפילו לא ברור אם שפירא ראה את הפסלים אי פעם. אם כן, מי היה זה שאת פירות כישרונו ה"יצירתי" אספו אורי כץ ואחרים?

לא רק אספנים ניפחו את המוניטין של שפירא כזייפן. למרות כל הראיות הסותרות, גם חוקרים תרמו לציור תמונתו כ"זייפן אומן". קמעות, קערת אבן מזויפת, תבליט מפלמירה (תדמור), ואולי אפילו כתובת יהואש (לוח אבן מזויף שהתיימר לתעד את השיפוצים שנערכו בבית המקדש הראשון) - כל אלה סימנו כביכול את נתיבו של שפירא.^[18] ומשרכש את מעמדו האגדי, יוחס לו כל זיוף פוטנציאלי מן המאה התשע-עשרה, אף שבאותה תקופה רבים היו סוחרי העתיקות - האמיתיות והמזויפות כאחת. לפיכך, באופן טבעי, בין כל אותם זיופי "שפירא" מן המאה התשע-עשרה ציינו החוקרים גם את ראשי האבן הללו.

זיופים המיוחסים לשפירא שימשו נושא לשתי תערוכות במוזיאונים ישראליים (בשנת 1989 במוזיאון ארץ ישראל בתל אביב, ובשנת 2000 במוזיאון ישראל). בקטלוגים של התערוכות ניכרת התפתחות הדרגתית. תחילה נאמר שאין ראיות שקושרות את ראשי האבן לשפירא; בהמשך נטען שאולי הוא מכר אותם; ולבסוף נטען שזייף אותם בעצמו, בין פריטים רבים אחרים.^[19] כיום, ראשי האבן "של שפירא" מוצגים במכירות פומביות וערכם עשוי להגיע לכ-6,000 שקלים. עצם הייחוס של מלאכת הזיוף לשפירא מעלה את ערכם, ויוצר שוק לזיופים של זיופי שפירא.

האם היה שפירא זייפן אומן, או שמא היו לו "עיניים של איש חזון עזוב" - תיאור שבתו, מרים הרי, שמה בפיו של חוקר המקרא פרנץ דליטש באחד הרומנים המאוחרים שלה?^[20] ואולי היה גם זה וגם זה? "בדמותו של שפירא", כותב אחד מאותם "שפירא-מניאקים", העיתונאי חנן טיגאי, "מצאתי גאונות מסוג נוסף, גאונות נסיבתית. הוא היה, בלי צל של ספק, זייפן וירטואוז".^[21] אבל הגאונות האמיתית, כך נדמה, הייתה זו של אניני הטעם והמומחים שבראו את דמותו של שפירא הגאון.

עבור רבים מן "השפירא-מניאקים" כמו טיגאי, החיפוש אחר רצועות העור של ספר דברים הוא חיפוש אחר "האמת על שפירא" עצמו.^[22] אבל את שפירא האמיתי אי-אפשר להכיר; זו אולי החשובה מבין כל הסיבות הרבות לחמקמקות סיפורו. הזיוף הוא הגורם העובר כחוט השני בין כל חלקי הקריירה המקצועית שלו - אם במכירת אלפי פריטים מזויפים, אם בהמצאת סיפורים לגביהם ואם בהתחזותו לרב. זה לא מפתיע: כפי שמזהיר לני וולף, באמירה שבמבט ראשון עשויה להיתפס כאורינטליסטית למדי, "באופן כללי צריך להיזהר מאוד ממה שאומר לך סוחר עתיקות מזרח-תיכוני. כנראה מוטב שלא להאמין לו".^[23] והנה, וולף עצמו הוא סוחר עתיקות מזרח-תיכוני. כפי שראינו, במה שנוגע לסחר בעתיקות ולזיופים, אין סיפור שאינו מעורר חשד.

נותרנו אפוא עם דמותו של שפירא; ודמות זו, של זייפן אומן וגאון, התקבעה זה מכבר בתודעה. המציאות, שבה שפירא כמעט לא זייף דבר בעצמו ובעיקר מכר זיופים שהכינו אחרים, כנראה כבר לא תוכל לשנות את התדמית הזאת. המציאות גם אינה מושפעת מן העובדה שהוא ושותפיו היו בעצם זייפנים גרוועים. זיופים טובים אינם מתגלים בדרך כלל אלא כעבור עשרות שנים, ובינתיים הם משטים בכל המומחים. זיופי שפירא, לעומת זאת, כמעט שלא הפילו בפח מומחים של ממש. כל אחד מאלפי הזיופים הידועים לנו זוהה עוד בימי חייו (חריג אחד, ספר תורה ששפירא זייף כנראה ומכר לאספן מפילדלפיה, התגלה חודשים ספורים לאחר מותו).

בסופו של דבר, יש דבר אחד שאפשר לקבוע לגבי שפירא: הוא היה נוכל מוצלח מאוד שהצטיין בציד פתיים, מאמינים ובורים, והונאותיו ממשיכות למצוא "קורבנות" חדשים אפילו כעבור מאה וחמישים שנה.

הערות שוליים

[1] ↑ Jennifer Schuessler, "Is a Long-Dismissed Forgery Actually the Oldest Known Biblical Manuscript?", *The New York Times*, March 10, 2021, ראו ג'ניפר שוסלר, "לפני 140 שנה חשבו שמדובר בזיוף מקראי. חוקר ישראלי גילה עדויות שמשנות את כל התמונה", בתרגום מרב שמבן, **הארץ**, 17.3.2021.

[2] ↑ שמואל ייבין, "המגילות הגנוזות", **הארץ**, 20.4.1956, עמ' 9; Jacob L. Teicher, "The Genuineness of the Shapira Manuscripts," *Times Literary Supplement*, March 22, 1957; Menahem Mansoor, "The Case of Shapira's Dead Sea (Deuteronomy) Scrolls of 1883," *Transactions of the Wisconsin Academy of Sciences, Arts and Letters* 47, 1958, pp. 183-225; John Marco Allegro, *The Shapira Affair*, Garden City, New York: Doubleday & Company, 1965; Helen G. Jefferson, "The Shapira Manuscript and the Qumran Scrolls," *Revue de Qumrân* 6(3), 1968, pp. 391-399; Shlomo Guil, "The Shapira Scroll Was an Authentic Dead Sea Scroll," *Palestine Exploration Quarterly* 149(1), 2017, pp. 6-27; James Tabor, "Moses Shapira and His 'Dead Sea Scrol' Last Seen March 8, 1889," *Taborblog*, March 8, 2021.

[3] ↑ Idan Dershowitz, *The Valediction of Moses: A Proto-Biblical Book*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2021; Idan Dershowitz, "The Valediction of Moses: New Evidence on the Shapira Deuteronomy Fragments," *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 133(1), 2021, pp. 1-22; Ross K. Nichols, *The Moses Scroll: Reopening the Most Controversial Case in the History of Biblical Scholarship*, St. Francisville: Horeb Press, 2021.

- [4] † Matthieu Richelle, "The Shapira Strips in Light of ראו ואחרות אלן ובעיות בפורטים לדיונים מפורטים בבעיות אלן ואחרות ראו" Paleography," *Semitica*, forthcoming; Benjamin Suchard, "A Valediction to Moses W. Shapira's Deuteronomy Document," *Bibliotheca Orientalis*, forthcoming; Benjamin Suchard, "The 'Valediction of .Moses' is Not a Proto-Deuteronomy: Evidence from the Verbal System," *Academia Letters*
- [5] † Årstein Justnes, *De falske fragmentene og forskerne som gjorde dem til dødehavsruller*, ראו למשל, Oslo: Cappelen Damm, 2019; Ariel Sabar, *Veritas: A Harvard Professor, A Con Man and the Gospel of Jesus's Wife*, New York: Doubleday, 2020
- [6] † Michael Press, "'The Lying Pen of the Scribes': A Nineteenth-Century Dead Sea Scroll," *The Appendix 2*(3), July 2014
- [7] † Charles Clermont-Ganneau, "Genuine and False Inscriptions in Palestine," *London Times*, December 26, 1883, p. 10 and December 27, 1883, p. 10 (reprinted in *Palestine Exploration Fund Quarterly Statement* January 1884, pp. 89-100); Charles Clermont-Ganneau, *Les fraudes archéologiques en Palestine*, Paris: Ernest Leroux, 1885
- [8] † Myriam Harry, מרים הרי, **בת ירושלים הקטנה**, בתרגום יעקב אסיא, תל אביב: לוינסון, 1975. במקור: *La petite fille de Jérusalem*, Paris: Arthème Fayard, 1914
- [9] † "Étranger: Angleterre," *Journal de Genève*, March 30, 1884, p. 2
- [10] † יורם סבו, "בין מומר לזייפן: מוזס וילהלם שפירא ופרשת חרסי מואב", **זמנים** 123 (ק"ץ), 2013, עמ' 70-81.
- [11] † Brad Sabin Hill, "Ephraim Deinard," in Nicholas Barker (ed.), *The Book Collector: Special Number for the 150th Anniversary of Bernard Quaritch*, London: The Collector, 1997, pp. 167-179
- [12] † משה גושן-גוטשטיין, "מגילות קמראן וזיוף ספר דברים של שפירא", **הארץ**, 28.12.1956, עמ' 10; Moshe H. Goshen-Gottstein, "The Shapira Forgery and the Qumran Scrolls," *Journal of Jewish Studies* 7(3-4), 1956, pp. 187-193; Oskar K. Rabinowicz, "The Shapira Forgery Mystery," *Jewish Quarterly Review* 47(2), 1956, pp. 170-182; Oskar K. Rabinowicz, "The Shapira Scroll: A Nineteenth-Century Forgery", *Jewish Quarterly Review* 56(1), July 1965, pp. 1-21
- [13] † Solomon Zeitlin, "The Alleged Antiquity of the Scrolls," *Jewish Quarterly Review* ראו למשל, 40(1), July 1949, p. 67
- [14] † Fred N. Reiner, "C. D. Ginsburg and the שפירא ואני, 2014. וראו גם בין הסרטים: יורם סבו, **שפירא ואני**, 2014. וראו גם Shapira Affair: A Nineteenth-Century Dead Sea Scroll Controversy," *British Library Journal* 21(1), 1995, p. 123. בין הרומנים ההיסטוריים העוסקים בפרשה: שולמית לפיד, **כחוס הנשבר**, ירושלים: כתר, 1984;

Lionel I. Casper, *The Agreement: The Epic Struggle for the Temple Mount*, Jerusalem: Gefen, 1996; Sue Kerman, *Between Heaven and Earth: A Story of Nineteenth-Century Jerusalem*, Jerusalem and New York: Gefen, 2011.

[15] † אלי שילר, "פסל של הזיפן שפירא במוזיאון הפטריארכיה היוונית-אורתודוכסית", **אריאל: כתב עת לידיעת ארץ ישראל** 43, 1990, עמ' 68-70.

[16] † עירית שלמון, **זיוף אמיתי: חיינו וזמנו של זיפן העתיקות מוזס וילהלם שפירא**, ירושלים: מוזיאון ישראל, 2000, עמ' 10, 13.

[17] † Theodor F. Meysels, "The Cave of False Idols," *Palestine Post*, June 16, 1943, p. 2. וראו גם Meysels, "Faked Antiquities Exhibition at Palestine Museum," *Palestine Post*, November 8, 1943, p. 4.

[18] † David Whitehouse, *Roman Glass in the Corning Museum of Glass* (vol. 3), Corning: Corning Museum of Glass, 2003, p. 112; Yana Tchekhanovets, "A Stone Bowl with Greek and Armenian Inscriptions: Yet Another Old Forgery?," André Lemaire, "Jerusalem Forgery Conference," in Hershel Shanks (ed.), *Jerusalem Forgery Conference*, Biblical Archaeology Society Special Report, 2007, p. 27; *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 196, 2015, pp. 142-146; Nathaniel Greene, "The Fallout of Empire: Forged Palmyrene Antiquities from a Contemporary Perspective," paper submitted at 2019 American Schools of Oriental Research Annual Meeting

[19] † גוסטה לרר יעקובסון, **זיופים בעתיקות מאוספים בארץ**, תל אביב: מוזיאון ארץ-ישראל, 1989; שלמון, **זיוף אמיתי**, לעיל הערה 16.

[20] † Myriam Harry, *Siona chez les barbares*, Paris: A. Fayard, 1918, p. 158

[21] † Chanan Tigay, *The Lost Book of Moses: The Hunt for the World's Oldest Bible*, New York: Ecco/HarperCollins, 2016, p. 328

[22] † שם, עמ' 26.

[23] † Ben Harris, "Mystery Swirls around Judaic Manuscripts Discovered in Afghanistan," *Jewish Telegraphic Agency*, January 24, 2012

מייקל פרס (Press) הוא פוסט-דוקטורנט ועמית מחקר באוניברסיטת אגדר שבנורבגיה. הוא חוקר את הסחר בעתיקות בארץ ישראל במאה התשע-עשרה במסגרת פרויקט *The Lying Pen of Scribes*. הוא גם כותב על ארכיאולוגיה ומורשת תרבותית, בפרט במזרח התיכון, ועל האופן שבו מוצגים

הנושאים הללו לציבור. המחבר מבקש להודות לסטיבן פרס ולפליסיטי קובינג על העזרה במחקר,
ולאורשטיין יוסטנס על הערותיו.
תרגום: יניב פרקש
